Pascale Emons,
Peer Scheepers &
Fred Wester

Het veranderende gezin. Relaties tussen trends in het gezin in Nederland en de afbeelding in dramaprogramma's op de Nederlandse televisie, 1980- 2005

Deze systematische inhoudsanalyse richt zich op veranderingen in de portrettering van het gezin in dramaprogramma's op de Nederlandse televisie en gaat de relatie na met sociaal-culturele veranderingen in het gezin in de Nederlandse maatschappij.

Introductie en algemene onderzoeksvragen

De manier waarop mensen in Nederland samenwonen en wat voor een vorm ze geven aan hun relaties is in de afgelopen 50 jaar drastisch veranderd. Hoewel het traditionele gezin, dat wil zeggen een huishouden dat bestaat uit vader, moeder en kinderen, nog steeds vaak voorkomt, is deze samenleefvorm in vele gevallen vervangen door meer alternatieve vormen. Zo is het percentage mensen dat alleen of ongehuwd samenwoont enorm gegroeid en zijn er minder gehuwde paren met kinderen. Ook heeft er zich een verandering voorgedaan op het gebied van relatieontbinding. Behalve dat we getuige zijn van een toename in het aantal echtscheidingen, vinden ook steeds meer mensen een echtscheiding toelaatbaar (Garssen, De Beer, Cuyvers & De Jong, 2001; Van den Brink, 2004; Van Praag & Niphuis-Nell, 1997).

Deze sociaal-culturele veranderingen met betrekking tot het gezin komen wellicht ook op televisie naar voren. In deze studie onderzoeken we dan ook de relatie tussen gedocumenteerde trends in het gezin in de Nederlandse maatschappij en de representatie van deze trends in dramaprogramma's (films, soaps, comedies etc.) uitgezonden op de Nederlandse televisie.

De auteurs zijn verbonden aan de Radboud Universiteit Nijmegen. Correspondentie aan de eerste auteur: Faculteit Sociale Wetenschappen, Radboud Universiteit Nijmegen, Postbus 9104, 6500 HE Nijmegen. Email: p.emons@maw.ru.nl

Volgens Gerbner en collega's (1995; 2002) kan het televisieaanbod gezien worden als een boodschapsysteem ('message system'), dat bepaalde opvattingen over wat belangrijk is, wat goed en slecht is en welke actoren in de samenleving onderlinge samenhang vertonen, naar voren laten komen. Het idee van een boodschapsysteem behelst dat er systematiek zit in het brede aanbod van televisie, en wel op een zodanige manier dat een bepaald perspectief op de werkelijkheid dominant is. Hoewel de boodschappen van deelsystemen als drama, nieuws-, actualiteiten- of discussieprogramma's verschillend van aard zijn, zijn hun culturele boodschappen volgens Gerbner vergelijkbaar. In dit licht neemt televisiedrama een bijzondere plaats in, omdat in hun verhaallijnen alle aspecten van het boodschapsysteem naar voren komen (Gerbner et al, 1995; 2002). Daarnaast wordt een zeer groot gedeelte van de prime-time zendtijd van, vooral commerciële, televisiezenders gevuld met dramaprogramma's, waarmee deze een zeer groot kijkerspubliek trekken. Dit alles maakt dramaprogramma's dus zeer geschikt om culturele trends mee te bekijken.

Tegengestelde hypothesen over de relatie tussen media en maatschappij

In deze studie zijn we met name geïnteresseerd in de vraag of en in welke mate veranderingen op televisie samenvallen met, voorafgaan aan of achterlopen op longitudinale veranderingen in de Nederlandse maatschappij. Met andere woorden: kan televisie respectievelijk gezien worden als een *mirror* of een *moulder* van sociaal-culturele veranderingen, of is er sprake van een *cultural lag*? Met *mirror* bedoelen we dat televisie beschouwd kan worden als een cultureel forum dat maatschappelijke veranderingen weerspiegelt. Met het *moulder effect*¹ doelen we op televisie als trendsetter op cultureel gebied. De *cultural lag* hypothese tenslotte verwijst naar televisie als een cultureel instituut dat sociaal-culturele veranderingen met een vertraging laat zien.

Er zijn verschillende onderzoekers geweest die de relatie tussen media en maatschappij in het algemeen, of de drie tegenstrijdige hypothesen in het bijzonder, hebben besproken (bijv. Brinkman & Brinkman, 1997; McQuail, 2005; Ogburn, 1957; Rosengren, 1981; Stappers, Reijnders & Möller, 1990). Zo gaf McQuail (2005) een overzicht van theorieën over de relatie tussen de media en de maatschappij, op basis waarvan hij concludeerde:

(...) neither mass communication nor modern society is conceivable without the other, and each is necessary, though not a sufficient, condition for the other. From this point of view, we have to conclude that the media may equally be considered to mould or to mirror society and social change (p. 80)

McQuail verwacht dus niet dat er één enkele theorie is die alle aspecten van de relatie tussen cultuur (media) en de maatschappij, kan omvatten. Volgens Stappers, Reijnders en Möller (1990, p. 218) is het best mogelijk dat de media tegelijkertijd zowel de rol van *mirror* als *moulder* kunnen vervullen, maar dat in een bepaalde periode of in een bepaalde cultuur de ene rol de andere kan domineren. Gerbner en zijn collega's (1998, p. 180) veronderstellen dat de relatie tussen de televisie-inhoud en de beeldvorming van het publiek van de sociale realiteit niet gezien kan worden als een één-

dimensionaal proces, maar eerder als een integraal aspect van een dynamisch proces. In die zin zijn ze dan ook van mening dat de ideologische functie van televisie een 'resistance to change' (Gerbner & Gross, 1976, p. 175) is, en dat televisie 'both mirrors and leads society' (Signorielli & Morgan, 2001, p. 335). De agendasettingtheorie gaat er daarentegen van uit dat er een causaal verband is tussen de onderwerpen die aandacht krijgen in de media en de onderwerpen die het publiek na verloop van tijd belangrijk acht (Cohen, 1963; McCombs & Shaw, 1972). Concluderend kunnen we dus stellen, dat de uitkomsten van onderzoek over de relatie tussen de media en de maatschappij elkaar soms overlappen, maar soms ook lijnrecht tegenover elkaar staan.

Eerder onderzoek naar het gezin in dramatelevisie

In de Verenigde Staten is er uitgebreid onderzoek gedaan naar uiteenlopende aspecten van de portrettering van het gezin in dramaprogramma's op televisie (Bryant & Bryant, 1990; Comstock & Stryzyski, 1990; Douglas, 1996; Greenberg, 1980; Moore, 1992; Scharrer, 2001; Signorielli, 1982; Skill & Wallace, 1990). Deze studies toonden aan dat de verbeelding van de samenstelling van gezinnen op televisie geen waarheidsgetrouwe afspiegeling vormt van gezinnen in de maatschappij: gezinnen met beide ouders zijn ondergerepresenteerd, alleenstaande vaders en verweduwd ouders zijn overgerepresenteerd, en de meeste gezinnen op televisie zijn wit (Skill & Robinson, 1994). De gezinssamenstellingen op televisie zijn over het algemeen divers en lijken door de tijd heen minder conventioneel te worden (Moore, 1992; Robinson & Skill, 2001). Hoewel van een groot gedeelte van de hoofdpersonages niet bekend is wat hun burgerlijke staat is en of ze wel of geen kinderen hebben, wordt de kijker hierover bij mannelijke hoofdpersonages vaker in het ongewisse gelaten dan bij vrouwelijke hoofdpersonages. In vergelijking tot mannelijke hoofdpersonages, zijn vrouwelijke hoofdpersonages vaker getrouwd, ze worden meer in gezinsverband getoond en worden over het algemeen op een traditionele, stereotype manier afgebeeld (Heintz-Knowles, 2001; Signorielli, 1982). Verder blijkt de huwelijks staat van hoofdpersonages in dramaprogramma's samen te hangen met de mate waarin ze hun doelen in de verhaallijn bereiken. Mannen zijn hierin succesvoller als ze niet getrouwd zijn, vrouwelijke personages juist als ze *wel* getrouwd zijn (Gerbner, 1995). Over het algemeen zijn romantiek, het huwelijk en het gezin prominente thema's in dramaprogramma's op de Amerikaanse televisie (Signorielli, 1991). Over de relatie tussen veranderingen op televisie en in de maatschappij met betrekking tot het gezin zegt Heinz-Knowles (2001) het volgende:

Television entertainment has never been a cultural trendsetter; rather, it lags behind in its representation of social change. Yet, other content analyses have shown that television entertainment has changed over time to reflect societal shifts in family lifestyles, women's and men's participation in the workforce, and women's and men's roles in the family (p. 198).

Ook volgens Huston en collega's (1992, p. 38) loopt de televisie-inhoud over het algemeen achter op veranderingen in de maatschappij en vormen

televisiefamilies hierop een uitzondering: deze zouden veranderingen in de maatschappij juist weerspiegelen.

In vergelijking tot de VS, is er in Nederland niet zoveel onderzoek gedaan naar de portrettering van het gezin in dramaprogramma's. Uit studies die wel naar dit onderwerp gekeken hebben, kwam naar voren dat 'het belang van het gezin of de familie' in ongeveer de helft van de dramaprogramma's, uitgezonden in de eerste helft van de jaren '80, als thema voorkwam (Bouwman, Meier & Nelissen, 1987). Verder blijkt dat, net als in de VS, de gezinssamenstellingen op televisie niet overeenkomen met die in de Nederlandse maatschappij. Het kerngezin is ondergerepresenteerd in drama- en komedieseries op televisie en meer niet-traditionele relatievormen, zoals vriendschapsrelaties, komen juist het meeste voor (Costera Meijer & Van Vossen, 2005). Echter, niet-traditionele relatievormen op televisie bleken wel traditionele gedachten en waarden over relaties uit te dragen (Costera Meijer & Van Vossen, 2005; Wester & Weijers, 2006).

Specifieke onderzoeksvragen

Deze studie maakt deel uit van een breder onderzoeksproject. Omdat we uiteindelijk een bijdrage willen leveren aan de theorievorming omtrent de relatie tussen de media en de maatschappij en de jarenlange discussies onder mediawetenschappers over dit onderwerp, willen we meerdere sociaal-culturele domeinen (o.a. gender, religie, seksualiteit) over een langere periode in ogenschouw nemen. Dit artikel behandelt één van deze domeinen: *het gezin*.

Uitgangspunt van onze studie is dat de relatie tussen veranderingen in de maatschappij en de afbeelding hiervan in dramaprogramma's op de televisie per sociaal-cultureel domein kan verschillen. We richten ons hier voornamelijk op sociaal-culturele domeinen die in studies naar processen van individualisering naar voren komen (zoals Boutellier, De Beer & Van Praag, 2004; Felling, Peters & Scheepers, 2000; Schnabel 2004), omdat deze veelal een gedetailleerd overzicht geven van sociaal-culturele trends. Om dit te kunnen onderzoeken maken we gebruik van, reeds bestaande, longitudinale surveys.

Volgens Felling, Peters en Scheepers (2000) hebben sinds de Tweede Wereldoorlog twee processen van individualisering in belangrijke mate bijgedragen aan veranderingen in het gedrag en attitudes van Nederlanders. Het eerste proces is *de-institutionalisering*. Hiermee doelen ze op de afzwakking van de binding die mensen hebben met traditionele instituties, zoals de kerk, politieke partijen en vakbonden. De familie en het gezin kunnen in die zin ook gezien worden als een traditioneel verband waarvan mensen zich in de loop der tijd hebben losgemaakt. Dit blijkt onder andere uit veranderingen in 1) *woonsituatie*, 2) *burgerlijke staat* en 3) *ouderschap* van Nederlanders. Zo is het percentage alleenwonenden tussen 1960 en 2005 toegenomen van 12% tot ruim een derde van alle huishoudens in Nederland en is in dezelfde periode het aantal huishoudens dat bestaat uit een getrouwd echtpaar met kinderen afgenomen van de helft tot een kwart. Het aantal mensen tussen de 20 en 64 jaar dat een echtscheiding doormaakt is gestegen van 1% naar 8%. Relatief minder vrouwen worden moeder (CBS Statline; SCP, 1998).

Het tweede proces van individualisering waar Felling, Peters en Scheepers

(2000) naar verwijzen is *de-traditionalisering*. Hiermee refereren ze aan de afnemende populariteit van dominante waarden en culturele opvattingen, zoals geloofsovertuigingen en politiek-ideologische opvattingen. Als we kijken naar veranderende waarden ten opzichte van het gezin, kunnen we zien dat de *acceptatie van alternatieve relaties*, zoals een alleenstaande moeder en een stel dat homoseksueel of lesbisch is, toeneemt (SOCON: Eisinga et al., 2008). Hiernaast vond midden jaren '60 iets meer dan 10% van de Nederlanders een *echtscheiding toelaatbaar*, meer dan 30 jaar later was dit al opgelopen tot bijna de helft van de bevolking (Van den Brink, 2004). De twee processen van individualisering zoals hier genoemd vormen het uitgangspunt van onze studie.

De algemene trends die zich in Nederland op het gebied van het gezinsleven hebben voorgedaan zijn bekend. Studies naar longitudinale veranderingen van het gezin op de Nederlandse televisie zijn echter geheel afwezig. Onze eerste onderzoeksvraag is daarom als volgt:

- 1 *In welke mate zijn er longitudinale veranderingen te zien in de afbeelding van het gezin in dramaprogramma's op de Nederlandse televisie tussen 1980 en 2005?*

Op de tweede plaats willen we hier onderzoeken wat de relatie is tussen sociaal-culturele veranderingen op het gebied van het gezin zoals afgebeeld in dramaprogramma's op de Nederlandse televisie en sociaal-culturele trends in en attitudes ten opzichte van het gezin in de Nederlandse maatschappij. Meer inzicht in de relatie tussen sociaal-culturele veranderingen in dramaprogramma's op televisie en veranderingen in de maatschappij waarin deze het meeste worden bekeken, kan uiteindelijk leiden tot een beter inzicht in de drie hierboven genoemde hypothesen. Onze tweede onderzoeksvraag luidt derhalve:

- 2 *Wat is de relatie tussen longitudinale veranderingen in dramaprogramma's op de Nederlandse televisie uitgezonden tussen 1980 en 2005 en veranderingen in de Nederlandse maatschappij met betrekking tot het gezin?*

Methode

Steekproef

We hebben op de inhoud van drama televisieprogramma's, uitgezonden in 1980, 1985, 1990, 1995, 2000 en 2005, een trendanalyse uitgevoerd. De samengestelde steekproef in deze onderzoeksjaren bestaat uit dramaprogramma's, die op alle op dat moment bestaande Nederlandse commerciële en publieke televisiezenders² in het najaar zijn uitgezonden, waarvan ten minste de helft van de programmaduur in prime-time (19:00 uur tot 23:00 uur) viel. De steekproeven uit 1980 en 1985 bestaan uit programma's die gedurende vier weken zijn uitgezonden. Door de stijging van het aantal zenders hebben we de steekproef in 1990, en 1995 tot 2005, gereduceerd tot respectievelijk twee en één week aan televisieprogramma's. Met dramaprogramma's bedoelen we programma's op televisie met een verhaallijn, zoals komedies, soaps, series en (televisie)films. Animaties zijn niet opgenomen. De steekproef bestaat uit in totaal 503 dramaprogramma's en omvat meer

dan 392 uur (programmaduur exclusief reclametijd) aan materiaal. In Nederland worden, naast Nederlandse dramaprogramma's, ook veel buitenlandse drama programma's uitgezonden en bekeken. Een groot gedeelte van het drama aanbod op de Nederlandse televisie is uit de Verenigde Staten afkomstig. De Bens en De Smale (2001) spreken in dit verband zelfs over de 'Dallasification' (p. 52) van de televisie-inhoud, waarmee ze doelen op de dominante aanwezigheid van Amerikaanse fictie programma's op de Europese televisie. Gerbner en collega's beweren: 'every country's television system reflects the historical, political, social, economic, and cultural contexts within which it has developed' (Gerbner, Gross, Jackson-Beeck, & Signorielli, 1978, p. 178). Het is dus mogelijk, dat de inhoud van Amerikaanse en andere buitenlandse programma's afwijkt van de inhoud van die uit Nederland wat betreft de afbeelding van sociaal-culturele veranderingen met betrekking tot het gezin. Echter, Nederlandse omroepen maken een specifieke selectie uit het buitenlandse fictie aanbod, dat moet passen bij wat het Nederlandse kijkerspubliek wil zien. Hierdoor is het mogelijk dat de gezinssamenstellingen of gezinswaarden die in deze specifieke selectie van programma's naar voren komen, lijken op die van de Nederlandse samenleving of Nederlandse programma's. We menen daarom dan ook, dat we niet alleen Nederlandse programma's moeten bestuderen, maar ook buitenlandse programma's. Van alle programma's in onze steekproef, zijn er 163 in Nederland en 253 in de VS geproduceerd. De resterende 87 programma's komen uit andere landen, voornamelijk Groot-Brittannië, Duitsland en Frankrijk.

Variabelen in het codeboek

Om geldige en betrouwbare onderzoeksresultaten te verkrijgen, hebben we de variabelen in het codeboek voorafgaand aan het coderen intensief getest. De categorieën van de variabelen zijn uitputtend, uitsluitend en hebben een passend meetniveau (Neuendorf, 2002, p. 118).

Voorafgaand aan het coderen van de variabelen hebben codeurs de verhaallijnen in het programma, en hun hoofdpersonages (maximaal 8), geïdentificeerd. Een hoofdpersonage is een personage dat een leidende rol speelt en drager is van een verhaallijn. Codeurs moesten bepalen wat de *woonsituatie en burgerlijke staat* van *personages* was, en of ze *kinderen* hadden (ja, nee, waarschijnlijk niet, kinderen konden ook volwassen zijn). Verder zijn codeurs nagegaan of *echtscheiding*, *het verbreken van intieme relaties* (ja / nee) en *het gezin* (conventioneel, onconventioneel, beide of geen van beide) een *thema* zijn in een verhaallijn van een programma. Een *conventioneel* gezin is een 'traditioneel, klassiek' gezin met een man en een vrouw die getrouwd zijn, een gemeenschappelijke huishouding voeren, en één of meerdere eigen kinderen hebben, of een kind verwachten. Een *onconventioneel gezin* bestaat uit bijvoorbeeld een vader en moeder die niet getrouwd zijn, een eenoudergezin en een gezin met twee (lesbische) moeders of (homoseksuele) vaders. Een thema heeft betekenis voor de verwickelingen binnen het verhaal, of het activeert handelingen van personages die op hun beurt weer betekenis hebben voor de verwickelingen binnen het verhaal. Een thema kan getoond worden, er kan over gepraat worden of er kan aan gerefereerd worden.

Het codeboek bevatte verder nog variabelen die betrekking hadden op alge-

mene programmakarakteristieken, zoals tijdsduur (exclusief reclamezend-tijd), land van herkomst, productiejaar en inhoud / genre (bijv. soap, juridisch drama, western, detective etc.).

Codering en intercodeurbetrouwbaarheid

Het codeerwerk is uitgevoerd door 19 eerstejaarsstudenten Communicatiewetenschap en de eerste auteur van dit artikel. Alle codeurs volgden minstens 14 uur aan codeertraining. De contexteenheid van de hoofdpersonages was elk afzonderlijk hoofdpersonage in elk afzonderlijk programma, die van de thema's was elk programma. Bij het coderen moesten codeurs eventuele voorkennis die ze hadden over het programma en de hoofdpersonages dan ook buiten beschouwing laten.

Bijna 39% van alle 503 programma's in onze steekproef is dubbel gecodeerd. Met uitzondering van één variabele wezen de intercodeurbetrouwbaarheidsscores uit dat er tussen de codeurs een voldoende mate van overeenstemming was over de inhoud van de categorieën (Holsti scores, zie Neuendorf, 2002, p. 149). De intercodeurbetrouwbaarheidsscore van het thema 'gezin' was niet voldoende, namelijk 0,58. De betrouwbaarheidsscore van het thema 'echtscheiding' was 0,85.

De codeurs, die de programma's onafhankelijk van elkaar bekeken, identificeerden in totaal 2117 hoofdpersonages in de verhaallijnen van de programma's. Daarvan zijn 833 personages dubbel gecodeerd. De intercodeurbetrouwbaarheidsscores van de woonsituatie, burgerlijke staat en ouderschap van de personages waren respectievelijk 0,80; 0,72 en 0,88.

Analyse

Variabelen in het codeboek die betrekking hebben op *hoofdpersonages*, refereren aan manifeste informatie over de personages. In de analyse willen we deze informatie koppelen aan vergelijkbare, demografische kenmerken van de Nederlandse bevolking die samenhangen met processen van *de-institutionalisering* in de Nederlandse maatschappij (zie de paragraaf 'specifieke onderzoeksvragen' voor een korte beschrijving van deze trends). Met de variabelen die handelen over de portrettering van *thema's* willen we daarentegen meer informatie krijgen over meer latente programmahoud. Deze gegevens verbinden we in de analyse met processen van *de-traditionalisering* met betrekking tot het gezin in Nederland.

Om de vergelijkbaarheid tussen trends op televisie en in de maatschappij te optimaliseren, hebben we (de categorieën van) de variabelen in het codeboek gekozen op basis van variabelen in reeds bestaande longitudinale surveys over sociaal-culturele veranderingen in Nederland. Gezien de verschillende aard van de informatie afkomstig uit de surveys en onze inhoudsanalyse, is het *niveau* waarop trends in de maatschappij en in dramatelevisie zich bevinden wellicht minder goed vergelijkbaar. We hebben derhalve besloten om ons hoofdzakelijk bezig te houden met de *richting* van, min of meer, vergelijkbare ontwikkelingen in de maatschappij en in dramatelevisie door de jaren heen.

We beschouwen televisie als een '*moulder*' van sociaal-culturele veranderingen, indien we kunnen vaststellen dat longitudinale veranderingen op de televisie *voorafgaan* aan sociaal-culturele veranderingen in het gezin in de

maatschappij. Als blijkt dat veranderingen op televisie door de tijd heen samenvallen of bijna samenvallen met veranderingen in de Nederlandse maatschappij, beschouwen we televisie als een *spiegel* van de maatschappij. Indien we echter vinden dat veranderingen in de portrettering van het gezin op televisie achter lopen op veranderingen in de Nederlandse maatschappij, gaan we ervan uit dat er sprake is van een 'cultural lag'.

Resultaten

Hier bespreken we onze resultaten die betrekking hebben op processen van de-institutionalisering en de-traditionalisering in het gezin in dramatelevisie, en de relaties met vergelijkbare veranderingen in de Nederlandse maatschappij.

Processen van de-institutionalisering

Woonsituatie

Figuur 1 geeft een overzicht van de woonsituatie van hoofdpersonages (exclusief kinderen die bij hun ouders wonen).

Figuur 1 laat zien dat de woonsituatie van gemiddeld de helft van de personages *onbekend* is. Het aandeel van personages dat met partner en kind(eren), met partner en zonder kind(eren), alleen, of zonder partner en met kind(eren) woont, is door de jaren heen redelijk stabiel gebleven. De woonsituatie van gemiddeld een kwart van de personages is 'anders', zoals een wisselende woonsituatie (bijv. eerst alleen, dan samenwonend met een partner), samen met vrienden, of woonsituaties zoals vermeld in de Figuur 1a en 1b, met andere inwonende leden (zoals een inwonende tante). De woonsituatie van mannen en vrouwen bleek van elkaar te verschillen ($X^2 = 29,28$; $df = 6$; $p = 0,00$). Het meest in het oog springende verschil was dat de woonsituatie van 75% van de mannelijke personages door de jaren heen 'onbekend' of 'anders' was, terwijl dit maar voor 66% van de vrouwelijke personages gold.

Onder de hoofdpersonages bevinden zich maar weinig kinderen. Maar 3% van de personages was tussen de 0 en 12 jaar oud, en maar 6% tussen de 13 en 18 jaar. Het percentage personages (alle leeftijden) dat nog bij beide

Figuur 1
De woonsituatie van personages in dramaprogramma's op de Nederlandse televisie (%)

ouders woont (gemiddeld 4% van alle personages), neemt na 1985 af, terwijl dit voor personages die met één ouder samenwoont (gemiddeld 3% van de personages) toeneemt.

We hebben trends in de samenstelling van huishoudens in Nederland vergeleken met trends in de leefvormen van hoofdpersonages³ in dramatelevisie.

Figuur 2
Woonsituatie I. Trends in de woonsituatie van stellen in Nederland (1960 – 2005, % van huishoudens) en hoofdpersonages samenwonend met een partner op de Nederlandse TV (1980-2005, % van alle hoofdpersonages minus personages waarvan het de woonsituatie onbekend, anders of met ouders is)

Bron: 1960 tot 1990: CBS (SCP, 1998, p. 77). 1995, 2000 en 2005: CBS Statline

Figuur 2 laat zien dat het percentage samenwonende stellen *met* kinderen op alle huishoudens in de Nederlandse maatschappij (lijnen met cirkels) afneemt, terwijl het percentage samenwonende stellen *zonder* kinderen langzaam maar geleidelijk toeneemt tussen 1960 en 2005. Omdat we een vergelijking willen maken tussen trends op televisie, hebben we, in tegenstelling tot Figuur 1, de personages op televisie waarvan de woonsituatie 'onbekend', 'anders' of 'met ouder(s)' is, verwijderd. De trends op televisie (lijnen met driehoeken) verlopen door de jaren heen minder geleidelijk⁴. Het voortschrijdende gemiddelde van hoofdpersonages met partner en kinderen was echter door de jaren heen redelijk constant op ongeveer 34%, voor hoofdpersonages met partner en zonder kinderen was dit minder, namelijk 28%.

Uit Figuur 3 kunnen we afleiden dat het percentage alleenwonenden in Nederland (lijnen met cirkels) enorm gestegen is. Er is een zeer lichte stijging te zien in het percentage eenoudergezinnen. Op televisie (lijnen met driehoeken) nam het percentage personages dat alleen woont toe in de jaren '80, gevolgd door een daling tot 2000, met weer een stijging in 2005. Verder nam het percentage alleenwonende ouders op televisie langzaam toe tussen 1980 en 2005. Alhoewel de trends op televisie niet zo geleidelijk zijn als trends in de maatschappij, kunnen we uit voorgaande figuur afleiden dat de vergelijkbare ontwikkelingen in de maatschappij en op televisie min of meer op hetzelfde niveau zitten.

Figuur 3
Woonsituatie II. Trends in de woonsituatie van alleenwonenden en alleenwonende ouders in Nederland (1960 – 2005, % van huishoudens) en hoofdpersonages op de Nederlandse TV (1980-2005, % van alle hoofdpersonages minus personages waarvan het de woonsituatie onbekend, anders of met ouders is)

Bron: 1960 tot 1990: CBS (SCP, 1998, p. 77). 1995, 2000 en 2005: CBS Statline

Figuur 4
De burgerlijke staat van hoofdpersonages in dramaprogramma's op de Nederlandse televisie (%)

Burgerlijke staat

Zoals we uit Figuur 4 kunnen afleiden, hebben er zich wat veranderingen voorgedaan in de burgerlijke staat van de personages die we op televisie bekijken.

Ten eerste was er tussen 1980 en 2005 een daling in het aandeel personages waarvan de burgerlijke staat 'onbekend' is. Dit zou kunnen impliceren dat dramaprogramma's meer inzicht geven in het privé (liefdes)leven van personages. Het percentage getrouwde personages is gedaald. Hiertegenover staat een stijging van het percentage personages met een 'niet-traditionele' burgerlijke staat, zoals ongehuwd samenwonend, alleenstaand, in een (LAT) relatie en gescheiden⁵.

Verder was er door de jaren heen een verschil tussen de burgerlijke staat van mannelijke en vrouwelijke personages ($X^2 = 137,17$; $df = 35$; $p = 0,00$, niet in de figuur). Van gemiddeld 46% van de mannen was de burgerlijke

staat onbekend, terwijl dit voor maar 33% van de vrouwen ook zo was. In vergelijking tot mannen, waren vrouwen vaker alleenstaand, in een relatie en getrouwd.

Om een vergelijking tussen trends in de burgerlijke staat van Nederlanders en hoofdpersonages op televisie mogelijk te maken, hebben we de burgerlijke staat van personages gehercodeerd naar vier categorieën: (nog) nooit getrouwd, getrouwd, verweduwd en gescheiden. Personages met een 'onbekende' of 'andere' burgerlijke staat zijn bij de vergelijking niet meegenomen.

Figuur 5

Burgerlijke staat I. Trends in de burgerlijke staat van individuen in de Nederlandse maatschappij (1950-2005, % van de bevolking tussen 20 en 65 jaar) en hoofdpersonages in dramatelevisie (1980-2005, % van personages tussen 19 en 65 jaar)

Bron: CBS Statline

In Figuur 5 zien we dat het aandeel getrouwde mensen in de Nederlandse maatschappij (lijnen met rondjes) vanaf 1975 langzaam daalt, terwijl vanaf die periode het aandeel ongetrouwde mensen toeneemt. Een interessante bevinding is dat we deze trends in dramatelevisie (lijnen met driehoekjes) ook terugzien: hoewel getrouwde mensen op televisie ondergerepresen-

Figuur 6

Burgerlijke staat II.

Trends in de burgerlijke staat van individuen in de Nederlandse maatschappij (1950-2005, % van de bevolking tussen 20 en 65 jaar) en hoofdpersonages in dramatelevisie (1980-2005, % van personages tussen 19 en 65 jaar)

Bron: CBS Statline

teerd zijn, en ongetrouwde mensen juist vaker in beeld zijn dan in werkelijkheid, gaan de ontwikkelingen in de maatschappij en op televisie dezelfde richting op. Ontwikkelingen in de Nederlandse maatschappij zijn geleidelijk, op televisie lijken deze meer schoksgewijs te verlopen.

In Figuur 6 zien we dat er in Nederland een langzame maar gestage afname is in het percentage verweduwden. In dramatelevisie was deze trend niet zo gelijkmatig, er lijkt evenwel een afname te zijn. In de meeste jaren zijn weduwes en weduwnaars overgerepresenteerd op televisie.

Vanaf 1970 neemt het percentage gescheiden mensen sterk toe van ongeveer 1% naar 8% van de Nederlandse bevolking. Hoewel op televisie het percentage gescheiden hoofdpersonages meer fluctueert, lijkt het er op dat er zich tussen 1985 en 1995, ongeveer 15 jaar later dan in de maatschappij, een min of meer vergelijkbare stijging heeft voorgedaan.

Ouderschap

Als we kijken naar *alle* hoofdpersonages, heeft 72% waarschijnlijk geen kinderen, 22% wel, en van ongeveer 5% van de hoofdpersonages is duidelijk dat ze zeker geen kinderen hebben. Figuur 7 geeft een overzicht van het percentage vrouwen tussen 19 en 64 jaar in Nederland die één of meerdere kinderen hebben, en mannelijke en vrouwelijke hoofdpersonages in dezelfde leeftijdscategorie met kinderen op televisie.

Figuur 7
Ouderschap. Vrouwen in Nederland met kind(eren) (% 1970-2005, 19-64 jaar oud) en hoofdpersonages in dramaprogramma's met kinderen (% 1980-2005, 19-64 jaar)

Bron:
Centraal Bureau voor de Statistiek (1991, 1995, 2000, 2005). *Enquête Beroepsbevolking*, Voorburg/Heerlen.
Middendorp, C.P., *Progressiviteit en conservatisme 1970*, DANS (P0079).
Sociaal en Cultureel Planbureau (1975, 1980, 1985, 1986, 1991), *Culturele veranderingen*, DANS (P0216, P0741, P0836, P0946, P1108).
Stouthard, P.C., e.a., *Verkiezingsonderzoek 1970*, DANS (P0136).

Uit Figuur 7 kunnen we afleiden dat het aandeel moeders in Nederland tussen 1970 en 2005 is gedaald. Verder kunnen we zien dat er veel minder moeders op televisie dan in de samenleving zijn. Door de jaren heen heeft gemiddeld 27% van de vrouwelijke hoofdpersonages één of meerdere kinderen, in vergelijking tot 20% van de mannelijke hoofdpersonages. We kunnen dus concluderen, dat moeders, en waarschijnlijk ook vaders, in grote mate zijn ondervertegenwoordigd in dramatelevisie.

Processen van de-traditionalisering

Het gezin als thema

Het gezin wordt als thema in de verhaallijnen in dramatelevisie in toenemende mate geportretteerd. Kwam het thema in 1980 nog in een derde van de programma's voor, in 2005 is dit al opgelopen tot ongeveer de helft van de programma's (zie Figuur 8).

Figuur 8
Het gezin. Trends gerelateerd aan de-traditionalisering in Nederland ('sterke gezinswaarden' & toelaatbaarheid 'niet-traditionele' relaties, %) en in dramaprogramma's (thema gezin, 1980-2005, %)

Bron: SOCON, Eisinga et al., 2008

Van al de thema's die we in onze gehele studie onderzocht hebben, komt 'het gezin' als thema het meeste voor. Vooral de aanwezigheid van het 'onconventionele gezin' als thema laat door de jaren heen een groei zien. Deze groei toont een bepaalde overeenkomst met de toenemende mate waarin de Nederlandse bevolking 'niet-traditionele relaties' (zoals ongehuwd samenwonen of een homoseksuele relatie) toelaatbaar acht. Vergeleken met het 'onconventionele gezin' is de aanwezigheid van het conventionele gezin als thema minder prominent en door de jaren heen meer

Figuur 9
Echtscheiding. Trends in de-traditionalisering in Nederland (toelaatbaarheid echtscheiding, 1965-1997, %) en in dramaprogramma's (thema echtscheiding, 1980-2005, %)

Bron: Van den Brink, 2004, p. 187

stabil. Verder vertoont de aanwezigheid van het conventionele gezin als thema in de programma's in een bepaalde mate een overeenkomst met het aandeel mensen in Nederland dat veel waarde hecht aan het huwelijk, het gezin en kinderen (in Figuur 8: lijn 'gezinswaarden'): beide trends nemen in lichte mate af en zijn redelijk stabiel.

Echtscheiding als thema

Echtscheiding kwam in 1980 in 13% van de programma's als thema voor, in 2005 is dit opgelopen tot 24% van de programma's (zie Figuur 9).

Tussen 1965 en 1997 nam het percentage mensen in Nederland dat een echtscheiding toelaatbaar acht toe van 11% naar 48% (Van den Brink, 2004, p. 187). Beide trends vertonen dus een toename door de tijd heen. Verder kunnen we, met enige voorzichtigheid weliswaar, concluderen dat de sterkere toename tussen 1965 en 1970 in de permissiviteit van Nederlanders ten opzichte van echtscheiding, met enige vertraging terug te zien is in de stijging in de aanwezigheid van het thema tussen 1985 en 1995.

Conclusie en discussie

De eerste onderzoeksvraag, die we in deze studie willen beantwoorden, is in welke mate er *longitudinale veranderingen te zien zijn in de afbeelding van het gezin in dramaprogramma's*. Uit onze inhoudsanalyse komt naar voren dat de woonsituatie, de burgerlijke staat en het ouderschap van een groot aantal hoofdpersonages onbekend is⁶. Echter, in de loop der jaren is van steeds meer hoofdpersonages de burgerlijke staat bekend. Dit zou erop kunnen wijzen dat de kijkers van dramatelevisie steeds meer te weten komen over het privé-leven van de personages die ze op televisie bekijken. Zo zou het kunnen dat een hardwerkende politieagent, die in een televisieserie uitgezonden in de jaren 1980 alleen op zijn werk te zien is, in een serie aan het begin van de 21ste eeuw zowel op zijn werk als thuis bij zijn vrouw en kinderen een rol speelt. Verder komt uit onze studie naar voren, dat van de hoofdpersonages waarvan we de burgerlijke staat wel weten, het percentage getrouwden afneemt en het percentage hoofdpersonages met een 'niet-traditionele' burgerlijke staat, zoals personages die ongehuwd samenwonen, single of gescheiden zijn, toeneemt. Processen van *de-institutionalisering* in het gezin zijn dus in televisiedrama terug te zien. Of hoofdpersonages wel of geen kinderen hebben, en de verschillende woonvormen waarin ze leven, vertonen echter door de jaren heen niet zoveel variatie.

Net als in Amerikaans onderzoek, bleek dat het gezin ook in Nederland een zeer prominent onderwerp in dramatelevisie is. De verklaring hiervoor kan wellicht voor een deel gezocht worden in de aard van televisiedrama; het gezin is een dankbaar onderwerp waaraan veel verhaallijnen met meerdere personages vastgeknoopt kunnen worden. Processen van *de-traditionalisering* in de samenleving zijn terug te zien in de toenemende mate waarin het onconventionele gezin en echtscheiding in dramatelevisie geportretteerd worden. De mate waarin het onconventionele gezin afgebeeld is als thema in de verhaallijnen, vertoonde door de jaren heen minder variatie.

De tweede vraag die we ons stelden, ging over *de relatie tussen longitudinale veranderingen in dramaprogramma's en in de Nederlandse maatschappij*

met betrekking tot het gezin. We vonden dat, als we kijken naar hoofdpersonages waarvan de *burgerlijke staat* bekend is, trends in de samenstelling van de burgerlijke staat van individuen in de Nederlandse maatschappij ook te zien zijn in dramatelevisie. Met het oog op het grote aandeel hoofdpersonages met een onbekende of andere burgerlijke staat, kunnen we voorzichtig stellen dat dramatelevisie gezien kan worden als een *spiegel* van de maatschappij. Als we kijken naar personages waarvan de *woonvorm* bekend is, blijkt de groep personages die samenwoont met partner, of alleen met kinderen en zonder partner, door de jaren heen op televisie flink te schommelen, maar deze blijft *gemiddeld* gezien redelijk constant. Trends op televisie gaan wat dit betreft dus niet mee met de veranderingen in de maatschappij. Als we dan vervolgens een blik werpen op de groep personages die alleen, of met kinderen maar zonder partner woont, kunnen we zien dat de relatieve omvang van deze groep redelijke overeenkomsten vertoont met de aanwezigheid van vergelijkbare groepen in de Nederlandse samenleving. Processen van *de-institutionalisering* zijn dus in een bepaalde mate terug te vinden in dramatelevisie. Het beeld dat dramatelevisie geeft van het aandeel *gescheiden* mensen lijkt echter *achter te lopen* op de werkelijke ontwikkelingen. Verder blijkt dat moeders, en hiermee samenhangend wellicht ook vaders, in grote mate ondergerepresenteerd zijn in dramatelevisie.

Met enige voorzichtigheid stellen we verder dat processen van *de-traditionalisering* van het gezin in de Nederlandse maatschappij weerspiegeld worden in de aanwezigheid van het gezin als *thema* in dramatelevisie: dramatelevisie kan hier gezien worden als een *mirror*. Echter, de portrettering van *echtscheiding als thema in de verhaallijnen* lijkt juist *achter te lopen* op ontwikkelingen in de maatschappij. Op het gebied van echtscheiding lijkt er dus sprake te zijn van een '*cultural lag*'.

We zijn ons er zeker van bewust dat we in ons onderzoek vooral het licht hebben laten schijnen op de *aan-* en *afwezigheid* van gezinsgerelateerde aspecten in dramatelevisie en dat we niet zozeer keken naar *hoe* deze aspecten vervolgens precies naar voren komen. Een suggestie voor vervolgonderzoek is dan ook een narratieve- of een meer kwalitatief georiënteerde inhoudsanalyse, waarmee we mogelijk meer inzicht kunnen krijgen in inhoudelijke processen van individualisering in het gezin in dramatelevisie in Nederland. In dit vervolgonderzoek zou dan ook meer rekening gehouden kunnen worden met de specifieke aard van en eisen aan televisiedrama (zie bijv. Costera Meijer & Van Vossen, 2005; Wester & Verbrugge, 2000) dan we in dit onderzoek gedaan hebben. Zo vonden we bijvoorbeeld, dat zowel het conventionele als het onconventionele gezin redelijk vaak voorkwamen als thema in de verhaallijnen. Ook bleken, in vergelijking tot hun werkelijke aantal, ongetrouwde en verweduwd mensen in dramatelevisie te zijn overgerepresenteerd, en kwamen getrouwde personages juist minder vaak naar voren. Dit zou gedeeltelijk verklaard kunnen worden door het feit dat dramatelevisie een omvangrijk en breed kijkerspubliek moet kunnen boeien. Het gezin, en alleenstaande personages, kunnen in dit verband een bijdrage leveren doordat ze kunnen zorgen voor interessante dramatische ontwikkelingen. Zo kan de dynamiek van gezinsleden onderling, en hun omgang met niet-gezinsleden, als uitgangspunt van verschillende plots dienen. Bovendien hebben afzonderlijke gezinsleden vaak verschillende leeftijden, wat weer aanknopingspunten kan bieden voor uiteenlo-

pende verhalen die gerelateerd kunnen zijn aan de specifieke levensfase waarin de personages verkeren. Alleenstaande personages op hun beurt, bieden weer de mogelijkheid voor originele dramatische elementen in verhaallijnen, omdat ze op zoek kunnen gaan naar een nieuwe liefde. Hoewel we zelf niet naar deze specifieke dramatische aard van het genre hebben gekeken, zijn we van mening dat ons onderzoek een bijdrage kan leveren aan toekomstige studies naar dramatelevisie.

Noten

1. Wat betreft het 'moulder' effect op het gebied van gezinsgerelateerde aspecten in de media en de samenleving: hoewel het misschien voor de hand ligt dat (sociaal-culturele veranderingen in) de televisie-inhoud eerder veranderingen in gezinswaarden dan veranderingen in de gezinssamenstelling in de samenleving beïnvloeden, willen we deze laatste mogelijkheid niet per definitie uitsluiten. Zo heeft onderzoek bijvoorbeeld aangetoond dat er een causaal verband is tussen de dekkinggraad van het televisiekanaal van Rede Globo in Brazilië, dat een groot aantal soaps uitzendt waarin veel vrouwelijke hoofdpersonages zonder kinderen voorkomen, en de daling van het geboortecijfer in die gebieden. De effecten zijn groter bij vrouwen die midden in of in een latere fase van hun vruchtbare leven zitten, en vrouwen met een lagere sociaal-economische status (La Ferrara, Chong and Duryea, 2008).
2. - 1980 en 1985: Nederland 1 en 2
- 1990: Nederland 1,2 and 3 and RTL 48
- 1995: Nederland 1,2 and 3, RTL 4 and 5, VTV/ Kindernet, Veronica and SBS 6
- 2000: Nederland 1,2 and 3, RTL 4 and 5, Net 5, Fox, Veronica and SBS 6
- 2005: Nederland 1, 2, and 3, RTL4, RTL5, RTL7, SBS6, Net5, Nickelodeon/Talpa, Veronica
MTV, TMF en Eurosport zijn niet in de steekproef opgenomen.
3. Leefvormen van hoofdpersonages zijn hier: met partner en kind(eren); met partner en zonder kind(eren), alleen, met kind(eren) en zonder partner. Andere leefvormen hebben we bij de vergelijking met trends in de maatschappij (zie Figuur 2 en 3, samen 100%) buiten beschouwing gelaten.
4. De schommelingen hangen waarschijnlijk samen met de verandering in het televisieaanbod die veel abrupter is dan veranderingen in de Nederlandse bevolking.
5. We hebben ook gekeken naar de burgerlijke staat van personages in verschillende programma's ((situation) comedy; soap; psychologisch drama; historisch drama; detective / politie/ thriller; juridisch drama; medisch drama; horror; sciencefiction, sprookjes / fantasie,; actie; western; sex en overig (Sterk & Van Dijk, 2003)). In science fiction, actie, horror, westerns en detectives / thrillers kwamen relatief gezien de meeste personages voor waarvan de burgerlijke staat onbekend is (respectievelijk 80%, 65%, 63%, 56% and 48%).
6. Omdat we de inhoud van programma's door de jaren heen met elkaar willen vergelijken, moesten codeurs eventuele voorkennis, die ze hadden over de programma's, bij het coderen achterwege laten. Het is dus mogelijk dat meer frequente kijkers van de programma's in onze steekproef in werkelijkheid meer kennis hebben van de gezinssituatie en leefvorm van hoofdpersonages. Dit geldt echter voor de programma's uit alle jaren, en doet dus niets af aan de vergelijkbaarheid van de resultaten door de jaren heen. Bovendien neemt het hoge percentage hoofdpersonages, waarvan de woonsituatie, de burgerlijke staat en het ouderschap onbekend is, niet weg dat deze informatie in de verhaallijnen van de desbetreffende aflevering zichtbaar geen rol speelt.

De auteurs danken Theo van der Weegen voor zijn hulp bij het verkrijgen van de data omtrent ouderschap.

Literatuur

- Bens, E. de, & Smaele, H. de (2001). The Inflow of American Television Fiction on European Broadcasting Channels Revisited. *European journal of communication*, 16(1), 51-76.
- Boutellier, H., Beer, P. de & Praag, C. van (Eds.). (2004). *Bindingsloos of bandeloos. Normen, waarden en individualisering*. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.
- Bouwman, H., Meier, U. & Nelissen, P. (1987). Culturele indicatoren, 1980-1985. *Massacommunicatie*, 1, 18-35.
- Brink, G. van den (2004). *Schets van een beschavingsoffensief: over normen, normaliteit en normalisatie in Nederland*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Brinkman, R. L. & Brinkman, J. E. (1997). Cultural lag: Conception and theory. *International journal of social economics*, 24(6), 609-627.
- Bryant, J. & Bryant, J. A. (Eds.). (1990). *Television and the American family*. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates.
- Cohen, B. C. (1963). *The press and foreign policy*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Comstock, J. & Stryzowski, K. (1990). Interpersonal Interaction on Television - Family Conflict and Jealousy on Prime-Time. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 34(3), 263-282.
- Costera Meijer, I. & Vossen, M. van (2005). Voorbeeldige Televisie?: Moderne en Postmoderne Relatievertogen in Hedendaags Populair Drama. *Sociologie*, 1(2), 202-222.
- Douglas, W. (1996). The fall from grace? The modern family on television. *Communication Research*, 23(6), 675-702.
- Eisinga, R., N.D. de Graaf, A. Need & Scheepers, P. (2008). *Religion in Dutch society 2005, documentation of a national survey on religious and secular attitudes in 2000*. Amsterdam: Steinmetz Archive, in voorbereiding.
- Felling, B., Peters, J. & Scheepers, P. (Eds.). (2000). *Individualisering in Nederland aan het einde van de twintigste eeuw. Empirisch onderzoek naar omstreden hypothesen*. Assen/Maastricht: Van Gorcum.
- Garssen, J., Beer, J. de, Cuyvers, P. & Jong, A. de (Eds.). (2001). *Samenleven. Nieuwe feiten over relaties en gezinnen*. Voorburg: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Gerbner, G. (1995). Casting and fate. Women and minorities on television drama, game shows and news. In E. Hollander, C. v. d. Linden & P. Rutten (Eds.), *Communication, culture, community*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum, 125-135.
- Gerbner, G. (1998). Cultivation Analysis: An Overview. *Mass Communication & Society*, 1(3/4), 175-194.
- Gerbner, G. & Gross, L. (1976). Living with Television: The Violence Profile. *Journal of Communication*, 26(2), 173-199.
- Gerbner, G., Gross, L., Jackson-Beeck, M. & Signorielli, N. (1978). Cultural indicators: violence profile no.9. *Journal of Communication*, 28(3), 176-207.
- Gerbner, G., Gross, L., Morgan, M., Signorielli, N. & Shanahan, J. (1995; 2002). Growing up with television: cultivation processes. In J. Bryant & D. Zillmann (Eds.), *Media Effects. Advances in theory and research*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 43-67.
- Greenberg, B.S. (1980). *Life on television. Content analyses of U.S. TV drama*. Norwood, New Jersey: Ablex Publishing Corporations.
- Heintz-Knowles, K. E. (2001). Balancing acts: work-family issues on prime-time TV. In J. Bryant & J. A. Bryant (Eds.), *Television and the American family*. Mahwah: Lawrence

Erlbaum Associates, 177-206.

Huston, A., Donnerstein, E., Fairchild, H., Feshbach, N., Katz, P., Murray, J., et al. (1992). *Big world, small screen*. Lincoln: University of Nebraska Press.

La Ferrara, E., Chong, A. & Duryea, S. (2008). *Soap operas and fertility: evidence from Brazil*: Centre for Economic Policy Research. Geraadpleegd via: www.cepr.org/pubs/dps/DP6785.asp

McCombs, M. E. & Shaw, D. L. (1972). The Agenda-Setting Function of Mass Media. *The Public Opinion Quarterly*, 36(2), 176-187.

McQuail, D. (2005). *McQuail's Mass Communication Theory*. Londen: Sage Publications.

Moore, M. L. (1992). The Family as Portrayed on Prime-Time Television, 1947-1990 - Structure and Characteristics. *Sex Roles*, 26(1-2), 41-61.

Neuendorf, K. A. (2002). *The Content Analysis Guidebook*. Thousand Oaks: Sage Publications.

Ogburn, W. F. (1957). Cultural lag as theory. In O. T. Duncan (Ed.), *William F. Ogburn on culture and social change* (pp. 86-95). Chicago and Londen: Phoenix Books & The University of Chicago press.

Praag, C. S. van & Niphuis-Nell, M. (Eds.). (1997). *Het gezinsrapport. Een verkennende studie naar het gezin in een veranderende samenleving*. Rijswijk: SCP.

Robinson, J. D. & Skill, T. (2001). Five decades of families on television: from the 1950s through the 1990s. In J. Bryant & J. A. Bryant (Eds.), *Television and the American family*. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates, 139-162.

Rosengren, K. E. (1981). Mass media and social change: some current approaches. In E. Katz & T.Szecske (Eds.), *Mass media and social change*. Beverly Hills and Londen: Sage Publications, 247-263.

Scharrer, E. (2001). From wise to foolish: The portrayal of the sitcom father, 1950s-1990s. *Journal of Broadcasting and Electronic Media*, 45(1), 23-40.

Schnabel, P. (Ed.). (2004). *Individualisering en sociale integratie*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

SCP. (1998). *Sociaal en Cultureel Rapport 1998 : 25 jaar sociale verandering*. Rijswijk / Den Haag.

Signorielli, N. (1982). Marital status in television drama: A case of reduced options. *Journal of Broadcasting*, 26(585-587).

Signorielli, N. (1991). Adolescents and Ambivalence toward Marriage - a Cultivation Analysis. *Youth & Society*, 23(1), 121-149.

Signorielli, N. & Morgan, M. (2001). Television and the family: the cultivation perspective. In J. Bryant & J. A. Bryant (Eds.), *Television and the American family*. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates.

Skill, T. & Robinson, J. D. (1994). 4 Decades of Families on Television - a Demographic Profile, 1950-1989. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 38(4), 449-464.

Skill, T. & Wallace, S. (1990). Family Interactions on Prime-Time Television - a Descriptive Analysis of Assertive Power Interactions. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 34(3), 243-262.

Stappers, J. G., Reijnders, A. D. & Möller, W. A. J. (1990). *De werking van massamedia. Een overzicht van inzichten*. Amsterdam: De arbeiderspers.

Sterk, G. & Dijk, B. van (2003). *Monitor Diversiteit 2002*. Hilversum: Publieke Omroep.

Wester, F. & Verbrugge, N. (2000). Op zoek naar de boodschap in sitcoms. Een procedure voor narratieve analyse. *Sociologische gids*, 47(4), 243-267.

Wester, F. & Weijers, A. (2006). Narratieve analyse en transcriptie; Culturele thema's in de sitcom. In F. Wester (Ed.), *Inhoudsanalyse: theorie en praktijk*. Deventer: Kluwer, 161-189.

Abstract

Pascale Emons, Peer Scheepers & Fred Wester

The changing status of the family. Trends regarding the family in Dutch society and drama programs on Dutch television, 1980-2005.

In this study we have examined the relation between changes regarding family configurations and family values in Dutch society as ascertained in longitudinal surveys, and processes of individualisation in family configurations in drama programmes on Dutch television. We selected a sample of 503 prime-time episodes aired between 1980 and 2005, with a total number of 2117 identified main characters, for systematic content analysis. Although the household composition, as well as the civil and parental status of a large number of main char-

acters was unknown, findings showed that of the characters whose civil status *was* known, the proportion of married main characters decreased. Furthermore, there was an increase in the proportion of characters with a more non-traditional civil status, such as singles, divorcees and unmarried couples. Both the family and divorce were increasingly portrayed as themes in storylines. Our last main finding is that mothers seem to be underrepresented on drama television. With respect to the relation between familial changes in society and on television, we may conclude that to a certain extent, changes in drama programmes on Dutch television mirror processes of individualisation in the family in society. However, changes regarding divorce on drama television seem to lag behind changes in society.

Keywords

family, television, prime-time drama programmes, socio-cultural changes, content analysis